

A 1790.

And,

Nende kasulik kasvatamine
ja nuumamine.

Rõne,

Pärnu Testi Põllumeeste Seltsis pidanud

C. Z. Jakobson.

H. Laakmanni
ülik. kingit. 1916

Tartus, 1876.

Trükkitud H. Laakmanni kulu ja kirjadega.

ENSV TA Fr. R. Kreutzvaldi nim.
Kirjandusmuuseumi

ARHIIVRAAMATUKOGU

97783

Uuis,

nende kasulik kasvatamine ja nuumamine.

(Pärnu Eesti põllumeeste seltsis peetud sell' 26. Januaril 1875.)

Auustatud seltsi-liikmed! Meie oleme siin seltsis jo sagedaste hobuste, veiste ja muu suurema elajate kasvatamisest ja hoidmisest rääkinud, nagu ka sest suurest kasust juttustanud, mis need suured maja-elajad põllumehele toovad, kui neid õigel kombel peetakse. Täna tahan ma ka ühest weikesest loomast rääkida, keda tõiste sarnaste loomadega seltsis pudu-elajateks nimetatakse. Aga kui ma teda üheks weikseks loomaks nimetan, siis ma sellega ainult tahan tähendada, et ta keha poolest weike, aga mite tulu poolest. Ka meie weiksed pudu=loomad võivad põllumehele suurt kasu tuua, kui neid mõistusega haritakse ja kasvatatakse. Mõnigi põllumees peab küll kanu, anisi, parta, tuikesi, mesilasi ja muid, ilma et temal neist muud oleks, kui tööd, waewa ja väga vähe kasu. Aga siis on lugu enamaste ika nii, et ta mite õigel kombel oma asja ei mõista toimetada. Võttame näituseks, üks pe

remees hoiaks 10 meie maa kana üle talwe.
 Need saakšivad temale sisse tooma aastas:

600 muna 6 rubla

40 kanapoega 4 "

Summa: 10 rubla

Kanapoegade tangude eest maha 2 "

Jääb kasu: 8 rubla.

Ma olen siin arwanud, et 4 kana haudus-
 wad ja igauks 10 poega wälja toob. Kui
 rohkem kanu saakšivad hauduma, siis ei tuleks
 600 muna aastas wälja. Iga kanapoea kohta
 olen paljalt 5 koppiku eest tangu arwanud; muu
 toit on wilja alused, mis maal rahaks ei tule
 arwata. Kümme meie maa kana, kui kõik
 munad ja poead ära saakšivad müüdnud, tooksi-
 wad sell' kombel 8 rubla kasu. Wõttame nüüd
 näituseks, ühel tõisel peremehel on ka 10 kana
 üle talwe, aga neist on 6 tükki suured kollased
 Kotshingshiina kanad, kes hästi hauduwad, ja
 4 tükki Prantsusemaa Kreflööri kana, kes kõige
 kuulsamad kanad maailmas oma liha poolest
 on, ning kolme kuu wanaduses jo 6 kunni 7
 naela kaaluwad. Neid Katshingshiina kanu
 lastakse kaks korda aastas haududa (iga kanale
 võib 20 muna alla panna) ja pannakse neile
 üksi Kreflööri kana mune alla. Wõttame nüüd
 läbikaudu, et iga kana igal korral 15 poega
 wälja tooks, siis oleks meil aastas 6-est haudu-
 jast kanast 180 kanapoega. Peeterburgis on
 nende nuumatud kanapoegade paari hind 1 rbl.

ja peale selle, aga meie arvame paljalt 40 kops
pikut paarist. See teeb wälja:

180 kanapoega 36 rbl. — kopp.

240 muna 2 " 40 "

Summa: 38 " 40 "

Kanapoegade tangude eest maha 18 " — "

Jääb kasu: 20 rbl. 40 kopp.

Ma olen siin iga kanapoega peale 10 kops
piku eest tangu arwanud, ja iga Kotshingshiina
kana kohta 40 muna, mis n'ad koku kahel kor-
ral enne haudumist saakswad munema. Kõik
Kresskõör kanade munad on haudumise tarwis
arwatud. Teie näete, ma olen kõik wäga ma-
dalalt arwanud, aga wiimane peremees teeb
omast kümnest kanast 12 rubla 40 kopp. enam
sisse, kui esimene. *)

*) Kes omale suguks nimetatud ja muid kanu tahab
muretseda, wõib neid minu käest kahe rubla eest paar
(üks kull ja üks kana) saada. Minu kanad on puhtast
soust (üks Kotshingshiina kana on näituseks 13 naela
raske) ja paari aasta eest wõeralt maalt sisse toodud,
kus neist iga paar 25 rubla on maksnud. Kui Kot-
shingshiina kanu haududa ei lasta, siis n'ad ka kunni
100 muna aastas munewad, aga nende liha ei ole hea,
sellepärast neid liha-loomadeks ei peeta. Kresskõör kanad
on kõige paremad liha-kanad, aga n'ad ei haudu mite,
ja sellepärast peetakse haudumiseks Kotshingshiina kanu,
kes sellepeale kõige mõnusamad on. Kes munade pärast
kanu peab, see hoiab peale Kresskõör kanade ka Hispaania
kanu; need on kõige uskumad munejad, aga ka nattufene
õrnad meie kliimale ja tahawad head hoidmist. Kresskõör-
kanad munewad kunni 200 muna igaüks aastas.

See oli näituseks kanadest. Täna aga minu nõu mite ei olnud kanadest ptkemalt rääkida, waid anidest. Unid on põllumehele palju kasulikumad hoida, kui keegi muu pudu-loom, see on, kui ta neid hästi mõistab kaswatada ja mite ainult 2 emast ja 1 isase ületalwe ei pea, nagu siin sagedaste näha on. Need 2 emast ani oma poegadega tarwitawad oma peremehe poolt niisama palju järele waatamist, kui 10 emast; aga kui 10 emast aastas ika läbikaudu kõige vähemalt 30 rubla kasu sisse toowad, siis on 2. emase aastane kasu 6 rubla, mis ühes suures majapidamises mite palju ei tähenda. — Mõni peremees arwab ehk ka, et need asjad ja loomad tühjad naiste asjad on, kelle peale keegi mees oma aega ja järelemõtlemist ei hakka kulutama. Aga kui sinu 10 kana sinule 20 rubla, sinu 10 ani sinule 30 rubla, sinu 10 kast-mesipuud sinule kunni 100 rubla aastas sisse toowad, siis arwan ma, et need 150 rubla küll' seda wäärt on, et nimeetatud loomade üle nattukene järele hakkad mõtlema. Minul on üks sõber, see sai ülemullu üheainsa kast-mesipuust 90 naela mett ja 14 naela waha, ehk 18 rubla eest mett ja 7 rubla eest waha, kogu 24 rubla, ja puu jäi ka weel ületalwe elama.

Rümme seesugust puud teeksivad 240 rubla sisse, mis waewalt 100 paku-puud annawad. Mõnda on mõnegi uue asjaga põllutöös. Kui ma

mullu kewade $\frac{1}{3}$ wakkamaad suhkru-erneid täis
 istutafin, siis naeris mõnigi mees. Aga kui
 ma 7. mal Oktobril Pärnus 94 naela kuiwa-
 tatud erneid äramüüsin (peale nende 30 naela,
 mis minule enesele jäi) ja nende eest 42 rubla
 30 kopp. sisse wõtsin, siis naersin mina, ja esi-
 mesed naerjad ei naernud mitte enam ja ei saa
 ka tulewa kewade enam naerma, kui mind jälle
 ja pealegi terve wakkamaa head põldu nende
 erneste peenarte alla näewad panewat. Mõni
 mees arwab neid praegu nimetatud asju küll
 kõik tühja, kõrwaliste asjadeks, mis nagu män-
 gu-asjaks naiste tallitada olla, sest rukkis, oder,
 kaer, linad ja kartohwliid on tema meelest ainsad
 wiljad, ja hobune, lehm, lammas ja siga ain-
 sad loomad, kes põllumehe ülewal peawad ja
 tema tõsist tööd äramaksawad. Mina aga üt-
 len, et mõni neist „kõrwalistest asjadest“ enam
 sinule heal korral sisse wõib tua, kui sinu rukkis-
 ja lina-põld, nimetamata jäägu sinu lambad, kes
 sinule sagedaste kahjuks on; ja wõttad sa n'ad
 kõik ühte, siis tuleb nii suur summa koku, et sa,
 kui selle summa iga aasta intressi peale paned,
 mõne aastaga rikkas mees oled. Aga õppetust
 läheb sinule nende juures enne tarwis; sa pead
 enne mõnegi koppika raamatute, hea riistade ja
 hea seltsi loomade eest wälja andma: alles siis
 wõid sa kasu loota.

Olgu sest eeskõneks ja seletuseks küllalt.
 Teil saab nüüd wist jo selge olema, et minu

tänane kõne anide kasvatamisest ja hoidmisest mite sugugi vähem tähtjas ja tähelepanemise väärt ei ole, kui kõned hobuste ehk weiste kasvatamisest ja pidamisest. Ühtgi asja, mis põllumehe toimetuste kohta puudub, ei tohi õige põllumees nii liig weikseks pidada, et ta järelemõtlemist ja uurimist ei tarvitaks. Anide pidamine on aga pealegi üks tähtjas asi, ja sellepärast väga tähelepanemise väärt.

Meie koduani on karwa ja näu poolest igaühel tuttav. Suurem jagu on neid walgeid, weiksem jagu walgeid halli lapidega ja mõned on ka täitsa hallid. Metsani, kellest meie koduani on tulnud, on karwa poolest hall ja kõhu alt walge. Üleüldse on karw kõrwaline asi anide juures, waid pääasi on see, kui anil tihked suled, ilus ümmargune keha, lühikesed laialästadega jalad, hele silm ja üleüldse terve ja traksjas nägu on.

Isaani on suurem ja tugewam kui emani, temal on kõrgemad jalad, tugewam ja pikem kael ja heledam heal. Wana emani tunnukse sest ära, et temal lott jalgade wahel rippub, mis noorel ja isasel anil mite nii suurel määdul ei ole. Kes anisi kasvatamiseks ostab, wõtku noori, sest et need ennema maja juure harjuwad, kui wanad. N'ad õppiwad nii hästi oma söötmise kohta, kui oma söötjat tundma. Ka tunnewad n'ad kohe ära, kes oma ja wõeras ani on, ning kulub kaua aega ära,

enne kui n'ad mõnest wõerast kohast toodud aniga koku hakkawad leppima. Ani nimetatakse ilma-aegu rumalaks loomaks, sest ta teab ennast iga kahju eest wäga hästi hoida ja paneb waenlasele wahwaste wasta.

Weebruari kuu sees paarib ennast isane emasega. Ühe isasele wõib 6 kuni 8 emast anda, aga parem on, kui temal rohkem naisi ei ole, kui 4 kuni 5. Kümne emase ani kohta tuleksiwad 2 isast, kahetõistkümne emase kohta 3 isast. Kahe kuni nelja aastased anid on sugutamiseks kõige paremad. Aga ani wõib wäga wanaks saada, sest on 20 aastaseid anisi olnud, kes weel sugu sigitasiwad.

Pääwa ajal ei kardata ani mitte külma, aga ööse tahab ta sooja laudas magada, kus temal ika kuiwi hõlgi all peab olema.

Weebruari kuu lõppetusel ja Märtsi alustusel hakkawad anid munema. Wanemad anid panewad 15 kuni 20, noored üheaastased 10 kuni 12 muna, keda üksaawal ärawõetakse ja haudumiseni ühes jahedas kohas, kõige parem lina-luude ehk tallude wahel hoitakse. Kui ani munedatah, siis hakkab ta õle-kõrsta nokkas ümber kandma. Kui seda tähele pannakse ja ära on katsutud, et ani munas on, siis tuleb temule üks pesa pehme odra õlgedest walmis teha ja teda mitte enne laudast wälja lasta, kui ta oma muna ära on munenud. Nii tuleb

munemise ajal iga emase aniga iga hommiku teha. Rõige parem on, kui ani kobe sinna pesasse muneb, kus ta pärast haudub; pesa:munaks ei jäeta temale aga enam, kui 1 muna. Mune peab nii vähe kui võimalik palja käe wahetele wõetama ja ümber kannetama.

Kui ani oma wiimase muna ära on munenud, siis hakkab ta hauduma. Enam kui 12 kuni 15 muna ei tohita anile mite alla panna. Haudumise pesaks antakse anile üks korw ehk muu sisse piiratud ruum, kus, nagu öeldud, pehmed õled sees on. Pesa serwad ei tohi aga mite kõrgemal seissta, kui lauda põhi, et anil kerge pesast wälja oleks käia ja sisse astuda, mis ta enamiste üks ainus kord pääwas teeb.

Hauduja ani söök ja jook tulewad nõnda seada, et ani pesa pealt ära peab tulema, kui ta sööma läheb, sest et ta siis munad oma wälja:kittunud sulgedega kinni kattab, mis ta mite ei tee, kui söök just pesa ees on ja ta pesa serwa peale astudes sööb. Ei katta ani omad munad mite kinni, siis lähewad n'ad äkkitse jahedaks, mis neile kahju teeb. Haudumise aeal söödetakse ani leutatud kaeradega ja antakse temale iga päew wärsket wet joogiks.

Haudumad ühes laudas mittu ani, siis peawad nende pesad kõige wähemalt 6 jalga üks teisest eemal olema ja igaühe wahel ole kord seisma, nii et haudujad emad üksteisest ei näe. Haudumise aeal on n'ad väga tigidad ja aja-

wad sagedaste üksthõise pesad nurja. Esimese haudumise nädala sees tuleb neid ka muidu tähele panna, sest sagedaste tungirad n'ad siis üksthõise peale, kus juures nende omad munad ärajahtuvad. Munad ei tohi pesas mite kahefordfelt seista, waid kõik kõrwu. Pesa põhi peab sellepärast nii ühetasa olema, et munad weereda ei saa.

Haudumise aeg kestab enamiste 28 kuni 30 pääwa, kelle järele ani-poead aeg aealt wälja tulewad. Esite wälja auutatud poegi tuleb ika, nii pea kui n'ad kuivaks on saanud, pesa seest wälja wõtta, muidu arwab ema, et tema töö tehtud ja läheb pesa pealt ära. Neid esimesi poegi hoitakse soojas kohas kõrwu sees puuwilla ehk sulgede peal ja willase rätikute all, kuni kõik wälja on tulnud, ja antakse n'ad siis emale tagasi. Tuttaw asi on, et esite munetud munad kõige esite wälja tulewad. Sellepärast on hea, kui muna- dele kuupääw, kus n'ad muneti, peale kirjutatakse ja neid siis anile kolme pääwa sees nii alla pannakse, et wanemad munad kõige enne ja nooremad wiimati alla saawad, kus poead kõik ühel pääwal wälja saawad tulema. Ema- ani oma poegadega tuleb esiotse ühes soojas kambris hoida.

Ani poegi söödetakse esite wana rukki leiwaga, kõwaks keedetud ja peenikeseks raiutud muna ja tatra tangudega, kuhu wärsket juustu,

kui teda on, seka pannakse. Nädala ehk kahe päraast antakse neile keedetud ehk tambitud kartohlid, kuhu peenikeseks lõigatud figuri lehta ehk nõgeseid seka pannakse ja lastakse neil ita puhast west joogiks ees olla. Noori nõgeseid, teda ani:poegade toidu seka pannakse, tuleb aga hoolega wälja walitseda ja läbi otsida; sest need nõgesed on kange kihwt anidele, kui neil rooste ehk leht:täiad peal on. Haigust, mis neile seesuguste nõgestest tuleb, wõib seeläbi parandada, et haige ani:poegadele leiget wet sisse antakse, kus sees 4 kuni 5 kraani lujja ära on sulatatud. Nagu kõik noored elajad, peawad ka noored anid nii palju toidutawat sööki saama, nagu nende loomus nõuab, selle peale aga tuleb waadata, et n'ad mite asju ei söö, kust lahtise kõhu saawad. On n'ad nädala wanused, siis wõib neid sooja, kuiwa ilmaga jo mõneks tunniks õue muru peale wiia. Raste ei tohi aga enam maas olla, ja palama päikese kätte ei tohi neid ka lasta, mis neid haigeks teeks. On noored anid kahe ehk kolme nädalased, siis wõib neid jo igal korral ja igal pool wäljas lasta käia.

Nüüd wõib neile niiskeks tehtud kliisi, noort peeneks lõigatud rohtu, ristikheina ehk kapsa ja kure:erne lehta ja muid segamine sööta. Kui ani:poegadele weresuled selga hakkawad kasuma, on nendega kõige kardetawam lugu, ja neid tuleb siis wihma, niiskuse ja külma eest hoida. Ka on n'ad nüüd kõige näljatsamad ja

neil ei tohi toit nüüd millasgi puududa, keda peenikeseks raiutud rohust, kllidest ja tangudest segamine walmistatakse. Noorte anide hea hoidmine, kui n'ad were-sulgedes on, keelab kõige paremine haigused ära, kelle käte n'ad mõni kewade tosinate kaupa ärasurewad. Wannakse tähele, et weiksed kärbsed ja täiad anipoesgade kallal on, siis tuleb ühe sulega lina-õli neile kõrwade ja nina-aufude ümber wõida. Peale selle peab noorte anidel nende were-sulgede aéal ifa nii palju wet olema, et n'ad sup-pelda wõiwad. Ka ei tohita neid selle aea sees taga ajada ehk muidu wintsutada, kelle läbi nende were-suled wiga saaksiwad. Kes selle kõige peale hoolega waatab, sell' saawad ifa kõige paremad ja terwemad anid olema.

Wärske wesi ei tohi noorte anidel millasgi puududa. Seiwaw wesi lompides läheb tumedaks ja mädaseks. Sagedaste on tähele pandud, et noored anid, keda seesuguse weega joodeti, haigeks jääwad ja ärasuriwad. Kus jõed majade ligidal on, seal on neid kõige mõnufam hoida. Muud kui jaheda ja wihmase ilmaga ja liig noorelt ei tohi anipoeigi wete lasta, kus n'ad külma käte pea ära sureksiwad.

On anid jo kolm kuud wanad, siis ei ole neile muud toitu farmis, kui rohtu, ja n'ad toidawad ennast karjas niisama, nagu lambad. Hea on küll, kui neile ka nüüd õhtuti tambitud kartohwliid, õige peenikeseks raiutud naarid, por-

gandid ehk muud ete antakse. N'ad armastawad siis oma kodu ja lähewad ka sügise ruttemine rammusaks. Peale wilja lõikamist aetakse n'ad põldude peale, kus n'ad kõik wilja, pääd koku korjawad. Heinamaade peale aga anisi ei tohita lasta, ka mite sinna karjasmaa peale, kus tõised loomad käiwad, sest et ani sõnik kõik paremad rohud, kui ta wärskelt maa peale tuleb, ära põletab, ja muud elajad seda rohutu ka enam sugugi ei söö, kus anid peal on käinud. Anis dele tuleb sellepärast üks ise tükk kesa ehk rohumaad anda, kuhu muid elajaid peale ei lasta ja kus nende sõnnik mõnufaks rammutajaks on.

Nuumamise juures tuleb anisi wäga puhtalt hoida, sest et nende liha muidu mite hea mauga ei ole. Neid nuumatakse mitmel kombel.

Esimene nuumamise wiis: Anid panakse lauta ehk aidiku, kus neil ika kuiwad õled all on. Hea on, kui n'ad ühes waikses kohas ja pimedas seisawad. Üks küna on toidu, tõine wee tarwis selle aidikus. Wee küna sees peab ika puhast wet liiwaga olema; liiw ei tohi mil-lasgi puududa, muidu on anide söögi-isu pea otsas. Wet wõib ka piimaga segada. Neid künafi tuleb iga pääw puhastada. Söögiks antakse neile esite peenikeseks raiutud naarid ja porgandid, siis nädala pärast kaeru, keedetud ja tambitud kartohwlitega segamine; ka nattukene odra linaseid. Nädalas mittu korda antakse ka salatit ja kapsa lehti. Kõige nuumamise aeal

ei lasta neid wälja, aga pääw enne tapmist lastakse n'ad wete, et n'ad omad süled hästi puhtaks pesewad. Selle aea sees pannakse nende lauta puhtad öled, et n'ad ennast enam mudaseks ei tee.

Tõine nuumamise wiis. Unid pannakse ühe pimedada kitsa aidiku sisse, aga nii, et n'ad ika wee künna seest wõiwad jua, kus mõned sõed wee sees on ja liiw. Siis wõetakse odra ja erne jahu, tehakse sest üks õige kõwa, mage tainas ja walmistatakse sest tainast lapse sõrme suurused (umbes 2 tolli pikkad ja üks toll paksud) julgad. Need nuum-julgad kuiwatatakse leiwa ahjus laua peal, kui leib wälja on wõetud, kõwaks, siis keedetakse n'ad keewa wee sees ära ja lastakse neid uuesti kuivada. Sell' kombel walmistatud seisawad n'ad kaua, aga enne kui neid söõdetakse, pannakse n'ad wee ehk piima sisse liku, et ani kõrist paremine alla lähewad. Neid nuum-julkasi toppitakse nuum-anile nii palju kõrresse, kunni tema pugu täis on (umbes 6 kunni 8 tükki) ja nii sagedaste kui ta esimesed ära on seednud, see on umbes 4 kunni 6 korda pääwas. Sell' kombel nuumatud, läheb ani kabe kunni kolme nädalaga wäga raswaseks ja on wabel 15 kunni 24 naela raske.

Olgu nuumamise wiis kuidas tahes, ika on hea, kui anid iga pääw nattukene peeneks tehtud süsa oma toidu sika saawad. Selle läbi läheb nende liha mau poolest palju pare-

maks. Need sõed on kõige paremine walmis-
tatud, kui neid wee sees lastakse liguneda, siis
kuiwada ja nüüd jahuks peenikeseks õerutakse.

Prantsuse maal nuumatakse anisi
nimelt nii, et nende maks õige suureks läheb,
kellest kuulsad pasteedid tehakse, keda rikkad ini-
mesed terwes maailmas suureks maiuse-roaks
peawad. Suurtes linnades maksetakse ühe sees-
suguse paraja maksa eest 3 kunni 6 rubla. Selle
tarwis nuumatakse ani järelnimetatud kombel:
Nuum-ani pannakse ühe potti sisse, kelle põhi
alt ära, ehk ühe kasti sisse, kes nii suured peas-
wad olema, et ani ennast nende sees ümber ei
saa pöörata. See pott ehk kast aniga seatakse
siis pimedada lauta, nii et ani sõnnik mite potti
ehk kasti sisse ei jää, waid wälja kukkub. Ani
all on nattukene õlgi. Kaela wõib ta aga potti
seest wälja sirutada ja kahest künnast süa ja jua,
kelle ühe sees puhast wesi liiwaga on, tõise sees
keedetud kaerad, kelle sika iga tõise pääwa taga
2 kwentini toorest, õige peenikeseks õerutud anti-
moniumi kivi *), keda igast apteekist saada on,
segatakse. Siis wõetakse erneid (ehk maisi teri
Prantsuse maal), leutatakse nattukene foolase
wee sees neist nii palju ära, kui kahe pääwa
sees tarwis läheb, ja toppitatakse neid siis 3, 4
kunni 6 korda pääwas anile nii palju kõrisse,

*) Keda ka halli rabanduse kiviiks ja seatina rohiks
nimetatakse (Saksakeeles Spießglanz).

kunni tema pugu täis on. Igal korral waadatakse aga enne järele, kas ani endised terad ära on seednud. Söötmise juures wõetakse ani kasti ehk potti seest wälja, toppitakse süles tema pugu täis ja lastakse teda siis mõni minut ümber käia, aga pannakse ta siis jälle oma puuri tagasi. Kahe nädalaga on ani jo nii raswaseks läinud, et teda wahel wiimasel aeal enam sugugi potti seest wälja ei saa, waid pott pärast katki tuleb lüüa. Tema maks on nii suur, et sagedaste 2 naela kaalub ja ani enam hingata ei saa, ning ära peoks läkkatama, kui teda ära ei tappeta.

Antimoniumi kiwi wõib ka õige peenikeses olekus eesnimetatud nuumjulkade seka panna ja nimelt iga pääwa kohta umbes kolm nua otsa täit. Puhast wet ja liiwa peab aga neil igal korral rohkestes nuumamise juures ees olema.

Ani tappetakse sell' kombel, et tema kael ülevalt kohe pääsluu tagast läbi lõigatakse. Weril on niisama toiduks pruugitaw, kui suurte elajate weril.

Iga tappetud ani annab $\frac{1}{4}$ kunni $\frac{1}{2}$ naela fulgi, kellest nael 30 kunni 40 koppikut maksab. Udusulgede nael maksab aga 70 koppikut. Neil tappetud anidest saadud fulgedel on halb hais juures ja n'ad jääwad ka panka. Kõige paremad suled tulewad elawa anidest, keda mõnel maal maks kunni kolm korda aastast litkutadakse. Igal korral, kui anid fulgi hakkawad

poetama ja neil mite enam were-sulgi seljas ei ole, kelle peale väga tuleb waadata, siis kirkutakse nende suled rinna pealt ja kõhu alt ära. Neid ei tohita aga mite täitsa paljaks kirkuda, ka peavad udu-suled kõik järele jääma. Neid noori anisi aga, keda sell'samal aastal nuumata tahetakse, ei kirkuta mite. Kirkutuid anisi ei tohita kaks päewa mite wälja lasta ja peab neid nädal otsa hästi teradega söödetama. Neid kirkutakse umbes Mai kuu lõppetusel, Juuni kuu keskkel ja Septembri kuu lõppetusel. Ema-anisi, kes haudunud, ei tohita 6 kuni 8 nädalat peale haudumist mite kirkuda. See sulgede kirkumine toob küll' rohket kasu, aga tähele on pandud, et anid seal maadel ika suuremad on, kus neid mite ei kirkuta.

Wärskleid ani-sulgi tuleb leiva ahjus, kust tunni eest tagasi jo leib wälja wõeti, kui wadata, ja peab neid siis ühe tündri sees ehk kottides kuival kohal hoitama.

Mitmed rohud on anidele kihwtiks. Kure-erne seemnest tõuseb neile veri pähä, ja hakkawad oma pääd siis kangeste keerutama. Kõige parem abi selle haiguse wasta on, neile keedetud ruffid anda ja neid värskle wee sees supelda lasta. Pettersilli juured ja seemned (*Apium petroselinum*), nagu ka magunad (*Papaver somniferum*) on anidele väga kahjulikud. Surma putk ehk koolja-pütšk (*Conium maculatum*), kelle peale anid väga maiad

on, on neile kange kihwt. Waewalt on n'ad paar lehta sest taimest söönud, seal langewad nende tiiwad rippakile ja n'ad surewad kange krampide kätte ära. Hoowides ja prügi-unikute peal näeme ka sagedaste koera-pööri-rohtu ehk hullukoera heina oma walge ja musta õietega (*Hyoscyamus albus et niger*), nagu ka okkas, õuna lilli (*Datura Stramonium*). Neid taimesi tuleb iga hoowi pealt ära häwitada, sest mite üksi anid, waid ka muud maja-linnud leiawad nende läbi sagedaste surma.

Kui ma nüüd wiimati anide haigustest ka pean rääkima, siis wõin mõne ani-kaswataja troostiks nimetada, et haigused wäga arwa nende kallale tulewad, kui mite, nagu wahel juhtub, üks päris katk nende sika ei tule. On nende laut puhas, söödetakse neid talwel parajal kombel ja ei puudu neil millasgi puhast wesi liiwaga, siis ei saa neil palju haigustest tunda olema.

Seega oleks minu kõne anide kaswatamisest lõppetatud. Mis wähegi selle looma pidamise juures tähelepanemise wäärt, olen ma siin nime-tanud. Et nende kasulik kaswatamine ja nuu-mamine üks raske asi õppida oleks, seda ei wõi keegi üttelda. Aga siiski tahab mõni asi meeles pidada ja seda ei wõi minu kõne pealtkuulamise läbi üksi mite täielikult sündida. Ma saan sellepärast oma tänase kõne trükkida lastma, kus ta iga põllumehele mõne koppiku eest saab saada olema. Anid küll' ei ole loomad, ilma kelleta

põllumees läbi ei saaks, aga n'ad on siiski üks tükk täielikust majapidamisest. Kui n'ad ka, weiksel mõõdul peetud, suureks kasuks ei ole, siis n'ad ommeti põllumehele, kes igal korral elajate armastaja peab olema, palju rõõmu teewad. Üks talu õue, kelle peal muud näha ei ole, kui mõni nälgind siga, on üks kurb ja surnud pilt. Kus aga õue peal mitmesugused kanad, anid, pardid, ka mõned tuwikesed ja muud läbi segi kihisewad ja omast elust ennast rõõmustawad, seal on see üks maa-elu päris elaw ja rõõmus kuju, ja kui ma seesugust pilti näen, siis ma tean, et seal majas ka pehme südamega ja rõõmsaid inimesi elab, ja minu süda tunneb nendega, ilma et ma nendega tuttaw olen, kaastundmist.

